

**TEATRLASHTIRILGAN FAOLIYAT BOLALARNI IJTIMOYLASHTIRISH
USULI SIFATIDA**

*Toshkent shahridagi Puchon
universiteti o'qituvchisi,
Tasheva Nasiba Salimovna*

Annotatsiya

Maqolada teatrlashtirilgan faoliyatning bolalarni ijtimoiylashtirish vositasi sifatidagi pedagogik imkoniyatlari chuqur tahlil etiladi. Muallif bolalar teatrining tarbiyaviy, estetik va ijtimoiy funksiyalarini ochib berar ekan, ayniqsa maktabgacha ta'lim bosqichida teatr elementlaridan foydalanishning samaradorligiga alohida e'tibor qaratadi. Teatrlashtirilgan mashg'ulotlar orqali bolalarda og'zaki nutq madaniyati, muloqot ko'nikmalari, jamoaviy hamkorlik, his-tuyg'ularni ifodalash va boshqalarni tushunish qobiliyati shakllanadi. Maqolada ushbu faoliyatning bolalar ongida ijtimoiy normalar va qadriyatlarni singdirish, empatiya, mas'uliyat, hamdardlik kabi sifatlarni rivojlantirishdagi o'rni ilmiy-nazariy asosda yoritilgan. Shuningdek, pedagogik amaliyotda teatrlashtirilgan faoliyatdan foydalanish bo'yicha samarali metodik yondashuvlar va tavsiyalar taqdim etiladi.

Kalit so'zlar: ijtimoiylashuv, maktabgacha ta'lim, tarbiya, rol, sahnalashtirilgan faoliyat, konsepsiya, teatrlashtirilgan o'yinlar.

Annotation

The article provides an in-depth analysis of the pedagogical potential of theatrical activities as a means of socializing children. The author reveals the educational, aesthetic, and social functions of children's theater, with particular emphasis on the effectiveness of using theatrical elements during the preschool education stage. Through theatrical activities, children develop oral speech culture, communication skills, teamwork abilities, emotional expression, and the ability to understand others. The article elucidates, on a scientific and theoretical basis, the role of these activities in instilling social norms and values in children's consciousness, fostering qualities such as empathy, responsibility, and compassion. Additionally, it presents effective methodological approaches and recommendations for utilizing theatrical activities in pedagogical practice.

Keywords: socialization, preschool education, upbringing, role, staged activity, concept, theatrical games.

O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamlı ijtimoiy-
ma'naviy islohotlar, fan-texnika va ishlab chiqarishning jadal sur'atlarda rivojlanishi

jamiyat talablariga javob beradigan shaxsni tarbiyalash masalasini kun tartibiga qo‘ymoqda. Darhaqiqat, kelajagimizning poydevori bo‘lmish yoshlarni har tomonlama mas’uliyatli, ma’naviy yetuk, axloqan pok, bir so‘z bilan aytganda, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘shishga qodir insonlar etib tarbiyalash tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Prezidentimizning quyidagi so‘zlarini keltirish o‘rinli bo‘ladi: "Qaysi sohani olmaylik, zamonaviy malakali kadrlarni tarbiyalamasdan turib, biron-bir o‘zgarishlarga yoki farovon hayotga erisha olmaymiz. Bunday kadrlarni tayyorlash, millatimizning sog‘lom genofondini shakllantirish, avvalo, maktabgacha ta’lim tizimidan boshlanadi." Shuni inobatga olgan holda, o‘tgan davr mobaynida O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimining rivojlanishi va samarali faoliyat ko‘rsatishini ta’minlash maqsadida bir qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari va qarorlari qabul qilindi.

Zamonaviy tarbiya konsepsiyalarida bolaning shaxsiyatini rivojlantirish, unda tashabbuskorlikni shakllantirish va har qanday vaziyatda mustaqil qaror qabul qila olish qobiliyatini shakllantirishga muhim ahamiyat beriladi. Biroq, real hayotda ko‘plab bolalar uyatchan, hissiy jihatdan qisilgan va o‘ziga past baho berishga moyil bo‘ladi. Bunday bolalar kelajakda, birinchi navbatda, maktabda katta qiyinchiliklarni boshdan kechiradilar. O‘ziga ishonchi past bo‘lgan bolalar qat’iyatsiz, ishonchsiz, kamgap, hamkorlikka intilmaydilar, o‘zlarini himoya qila olmaydilar. Ularga muvaffaqiyatsizlikdan qochish xususiyati xos bo‘lib, shu sababli ular tashabbuskorlikni kam namoyon qiladilar va oldindan osonroq vazifalarni tanlab oladilar. Faoliyatdagi muvaffaqiyatsizlik ko‘pincha undan voz kechishga sabab bo‘ladi.

“Maktabgacha yoshdagi bolaga o‘ziga ishonchni qanday singdirish, o‘zini to‘g‘ri baholay olishni qanday o‘rgatish, muvaffaqiyat tajribasini qanday berish, ijod qilishga va yangi narsalarni o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni qanday uyg‘otish mumkin?” – degan asosli savol tug‘iladi. Bu muammoni hal qilishning eng samarali usullaridan biri teatrlashtirilgan faoliyat deb hisoblanishi mumkin.

Teatrlashtirilgan faoliyat - bolaning turli xil ifoda vositalari: mimika, imo-ishoralar va pantomimikadan foydalanib, obrazlar va munosabatlarni modellashtirish bilan bog‘liq ijodiy faoliyatidir.

Bolaning umumiy rivojlanishiga va ayniqsa, uning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuviga ko‘rsatadigan ijobiy ta’sirini baholash qiyin.

Teatrlashtirilgan faoliyat jarayonida bolada atrof-muhitga nisbatan o‘ziga xos, estetik munosabat shakllanadi, dunyoqarashi kengayadi; umumiy ruhiy jarayonlar rivojlanadi: idrok, obrazli fikrlash, tasavvur, diqqat, xotira va boshqalar; bola lug‘at boyligi sekin-asta kengayib, faollashadi, nutqining tovush madaniyati, ohang tuzilishi

takomillashadi, dialogik nutq va grammatik tuzilishi yaxshilanadi; personajlarga hamdardlik, sahnalashtirilayotgan voqealarga sheriklik tuyg‘usi orqali uning hissiy olami rivojlanadi; harakat koordinatsiyasi, ravonligi, moslashuvchanligi va maqsadga yo‘nalganligi takomillashadi. Va bularning barchasi maktabgacha ta‘limning asosiy tamoyilini hisobga olgan holda amalga oshiriladi: o‘ynab o‘rganish!

Bundan tashqari, teatrlashtirilgan faoliyatni bolalarni maktab ta‘limiga tayyorlashning muhim va zaruriy qismlaridan biri sifatida ko‘rish mumkin. D.B. Elkonin va Ye.M. Boxorskiyning fikriga ko‘ra, maktabga psixologik tayyorgarlikning mohiyati mujassamlashgan "yagona yangi tuzilma" kattalarning qoida va talablariga itoat etish qobiliyatidir.

Teatrlashtirilgan faoliyatda zaruriyatga bo‘ysunish tashqi majburiyat sifatida emas, balki bolaning o‘z tashabbusi va istagi bilan mos keladigan hodisa sifatida namoyon bo‘lishi mumkin. Qoidalarga bo‘ysunish qobiliyati va tashqi qoidalarning ichki qoidalarga aylanishi o‘quv faoliyati uchun zarur bo‘lgan sharoitlarni shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi: "Qoidani o‘zlashtirish - bu o‘z xulq-atvorini boshqarishni o‘rganish, uni muayyan vazifaga bo‘ysundirishni o‘rganish demakdir."

Bolalar jamoasini shakllantirishda teatrlashtirilgan faoliyat o‘rnini hech narsa bosa olmaydigan muhim ahamiyatga ega. Spektaklni sahnalashtirishda birgalikda qatnashish bolalarni jipslashtirishga yordam beradi, har bir bolaga umumiy ish uchun o‘z mas‘uliyatini his etish imkonini beradi, so‘ngra esa umumiy muvaffaqiyat quvonchini bir-birlari bilan baham ko‘rish imkoniyatini beradi. Bolalarga ahamiyatsiz rollar yo‘qligini, teatr tomoshasining har bir unsuri zarur va o‘rnini bosa olmaydigan ekanligini, hamda tomoshabinlarning butun spektaklni qabul qilishi aynan shularga bog‘liq ekanligini yetkazish muhimdir. O‘zining kerakligini va ahamiyatini anglash bolaga tortinchoqligini yengib o‘tishga hamda o‘ziga ishonch hosil qilish yo‘lidagi dastlabki qadamni tashlashga imkoniyat yaratadi. Tabiiy yetakchilik xususiyatlariga ega bo‘lgan bolalar esa, o‘z navbatida, hamkorlik va o‘zaro yordamning qiymatini anglay boshlaydilar. Umuman olganda, jamoada tajovuzkorlik kamayadi, bolalar nizoli vaziyatlarni osonroq hal qilishadi va o‘zaro kelishishni o‘rganishadi. Kam muloqot qiladigan va odamovi bolalar qo‘shimcha muloqot tajribasini orttiradi, tengdoshlari bilan do‘stona munosabatlarni osonroq o‘rnatadi.

Teatrlashtirilgan o‘yin, aslida, kelajakdagi jiddiy faoliyat - hayotning namunasi bo‘lib, bolalarni har tomonlama tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Bolaning umumiy rivojlanishiga ko‘rsatadigan ta‘siri jihatidan teatrlashtirilgan faoliyat musiqa, rasm chizish va haykaltaroshlik bilan bir qatorda o‘zining munosib o‘rnini egallaydi.

Teatrlashtirilgan faoliyatni shartli ravishda ikki turga ajratish mumkin: faol (bola aktyor sifatida ishtirok etadigan) va nofaol (bola tomoshabin sifatida qatnashadigan).

Passiv teatrlashtirilgan faoliyat faqatgina bolalarning professional ijrochilar, pedagoglar, ota-onalar yoki boshqa bolalar tomonidan sahnalashtirilgan spektakllarni tomosha qilishinigina emas, balki tengdoshlarining syujetli-rolli o‘yinlarini kuzatishini, pedagogning ta’lim jarayonida teatrlashtirish elementlaridan foydalanishini va shunga o‘xshash holatlarni ham o‘z ichiga oladi.

Faol teatrlashtirilgan faoliyat - bu obrazlar va munosabatlarni modellashtirish bilan bog‘liq ijodiy faoliyat bo‘lib, unda turli xil ifoda vositalari qo‘llaniladi: nutq, imo-ishoralar, mimika, qo‘shiq aytish va hokazo. Bunga syujetli-rolli o‘yinlar, dramalashtirish o‘yinlari, ijroning ifodaliligini shakllantirish mashqlari (og‘zaki va noverbal), teatr etyudlari, syujetli rasmlar va hayotiy vaziyatlar asosidagi rolli dialoglar, turli mavzulardagi improvizatsiyalar hamda spektakllarni sahnalashtirish kiradi.

Ularning ikkalasi ham bolalar hayotining ajralmas qismi bo‘lib, kattalarning xohishidan qat’i nazar, bolada tabiiy ravishda paydo bo‘ladi. Savol faqat shundaki, bu bolalar faoliyatidan qanday qilib eng samarali foydalanish mumkin.

Yuqorida bayon qilingan barcha ma’lumotlar maktabgacha yoshdagi bolalarning teatrlashtirilgan faoliyatini tashkil etishda muayyan tamoyillarni shakllantirish imkonini beradi. Ushbu tamoyillarga amal qilgan holda bolalarni ijtimoiylashtirish jarayonida eng yaxshi natijalarga erishish mumkin:

1. Barcha bolalarning o‘z imkoniyatlariga yarasha ishtiroki

Bu uyatchan va kamharakat bolalarni har qanday yo‘l bilan sahnaga chiqishga majburlash kerak, degan ma’noni anglatmaydi. Bunday boladan yordam so‘rash mumkin (ijrochiga kerakli narsalarni olib chiqish, mashq paytida kasal bo‘lib qolgan bola o‘rnini egallash va hokazo). Shuningdek, uning e’tiborini aynan o‘z harakatlari tufayli muvaffaqiyatga erishilganligiga qaratish lozim.

2. Aktyorlarning o‘zaro almashinuvchanligi

Spektaklga tayyorgarlik jarayoni shunday tashkil etilishi kerakki, kichik aktyorlardan birortasining repetitsiyada yoki spektakl vaqtida ishtirok etmasligi hal qilib bo‘lmaydigan muammoga aylanmasin. Bunda "kattalar teatri"dagi kabi dublyor tarkibni tayyorlash maqsadga muvofiq emas, chunki bolaning sahnaga chiqolmasligi - bu o‘qituvchining barcha sa’y-harakatlarini bekor qiladigan ruhiy jarohatlovchi holat hisoblanadi. Muqobil yo‘l shundan iboratki, bolalar deyarli barcha rollarni o‘zlashtirib olishlari, repetitsiyalarda bir-birlarini almashtira olishlari, agar shunday zarurat tug‘ilsa, tomosha paytida ikkita rolni ijro etishlari mumkin. Kelajakdagi spektaklga tayyorgarlik jarayonida etyudlarni ijro etish bosqichidayoq bolalarning rollarini vaqti-vaqti bilan almashtirib turish lozim. Bu nafaqat ulardan birining kutilmaganda

kasallanishi holatida yuzaga keladigan qiyinchiliklardan qochishga yordam beradi, balki umuman olganda teatrlashtirilgan faoliyatning ijobiy rivojlantiruvchi ta'sirini ham kuchaytiradi. Bolalar bir roldan boshqasiga tez moslashishni o'rganadilar; ularning fikrlash tezligi va egiluvchanligi, diqqati va xotirasi rivojlanadi (chunki nafaqat o'z qahramoningiz aytgan va qilgan narsalarni, balki tomoshadagi boshqa barcha personajlarning harakatlarini ham eslab qolish kerak); bolalar bir-birlarining xatolariga katta tushunish bilan yondashadilar, "yelkadoshlik hissi" shakllanadi.

3. Har bir rolning o'ziga xos "jozibasi" bor.

Spektakldagi rollar bolalarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda taqsimlanadi (ularning kuchli tomonlarini ta'kidlab, zaif tomonlarini rivojlantirishga yordam beradi). Rollarni taqsimlash jarayonida bolalar o'rtasida bahslar va kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Pedagogning vazifasi bu paytda har bir rolni bolalar uchun takrorlanmas, muhim va jozibali qilib ko'rsatishdir. Rollardan biri matn boyligi bilan ajralib tursa, boshqasiga quvnoq raqs yoki g'ayrioddiy kiyim qo'shiladi, uchinchi betakror xarakterga ega bo'ladi. Eng muhimi, sahnada har bir ijrochi o'z rolining ahamiyatini his qilishi, tomoshada ishtirok etishdan zavq olishi va uning sahnaga chiqishi tomoshabinlarda hayrat uyg'otishi kerak.

4. Bolalarning mustaqil faoliyatida repetitsiya kiyimlari va jihozlarining mavjudligi

Teatr faoliyatida tashabbusning pedagogdan bolalarga asta-sekin o'tib borishi juda muhim hisoblanadi. Repetitsiyalardan keyin bolalar zavq bilan teatr o'yinini davom ettiradilar: alohida sahnalarni qayta ijro etib, rollarini almashtirib ko'radilar; rejissyor, dekorator kabi vazifalarni o'z zimmlariga oladilar; ertakning davomini o'ylab topadilar yoki uning yakunini o'zgartiradilar. Shunday qilib, teatrlashtirilgan faoliyat bolalarning o'zaro muloqoti va munosabatlarini shakllantirishga asos bo'lib, ularning kommunikativ imkoniyatlarini kengaytiradi.

5. Qancha erta bo'lsa, shuncha yaxshi

Bolalar bilan teatrlashtirilgan faoliyatni bir yoshdan boshlab olib borish mumkin. Erta yoshdagi bolalar hali nutqni yetarli darajada o'zlashtirmagan bo'ladi va bu bosqichdagi asosiy vazifa taqlid qilish qobiliyatini rivojlantirishdan iborat. Erta yoshdagi bolalar bilan teatr shundan boshlanadiki, har bir ona guruhga biror hayvonning (mushuk, it, jo'ja, qurbaqa kabi) niqob-qalpoqchasini olib keladi. Bu niqob-qalpoqcha bolalar panamasi yoki yupqa trikotaj qalpoqcha asosida tayyorlanadi (bola issiqlab ketmasligi uchun). Unga matoli quloqchalar, buruncha va ko'zchalar tikilgan bo'ladi. Bunday qalpoqchani yuvsa bo'ladi, u onaning mehri va g'amxo'rligini eslatib, kishida ijobiy tuyg'ularni uyg'otadi. Shunday qilib, bola hayotidagi ilk teatr rolini oladi va bu rolni ijro etish mahorati u ulg'aygan sari takomillashib boradi.

Kichik guruhda ham tomoshabinlar uchun birinchi spektaklni sahnalashtirish mumkin. Bu yoshdagi bolalar tarbiyachining yordamisiz o'z vaqtida sahnaga

chiqishlari uchun "musiqiy eslatmalar"dan foydalanish mumkin. Bu eslatmalar har bir personajning paydo bo'lishini ifodalovchi, bolalar osonlik bilan eslab qoladigan va spektakl davomida yo'nalishni topishlariga yordam beradigan kuylardir.

6. Takror o'ynaymiz

Odatda, bolalar maktabgacha ta'lim tashkilotidagi spektakllar ota-onalarga namoyish etish maqsadida tayyorlanadi. Ammo bir necha haftalik tayyorgarlikdan so'ng, bolalar uchun spektaklni faqat bir marta sahnalashtirish kamlik qiladi. Ular yana sahnaga chiqib, o'zlariga qaratilgan olqishlar va "bravo" degan hayqiriqlarni eshitishni istaydilar. Shu sababli spektakllarni boshqa guruhlardagi bolalar, bog'cha xodimlari yoki mehmonlari uchun albatta qayta-qayta sahnalashtirish zarur; bundan tashqari, ularni tanlovlar va festivallarga olib chiqishga harakat qilish lozim.

7. Ssenariyni sinchkovlik bilan ishlab chiqish

Teatr tomoshasida, ayniqsa bolalarga mo'ljallangan spektaklda, ahamiyatsiz deb hisoblanishi mumkin bo'lgan birorta ham tafsilot yo'q. Har bir personajning harakatlarini, sahnada dekoratsiya va atributlarning joylashuvini puxta o'ylab chiqish zarur.

Spektaklga musiqiy ko'rinishlarni (qo'shiqlar, raqslar, musiqa ostida harakatlar) kiritish bolalarning ijodiy salohiyatini to'liqroq ochib berishga, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutq rivojlanishining nozik tomonlarini qoplashga (biz so'z bilan ifodalay olmaydigan narsalar harakatlarni ifodalashga yordam beradi), uni bolalar uchun yanada yorqin va jozibali qiladi.

Bundan tashqari, bo'lajak spektaklning asosini tashkil etadigan badiiy asarni to'g'ri tanlash juda muhimdir. U bolalarning yoshiga mos bo'lishi, ular uchun tushunarli bo'lishi va yetarli miqdordagi rollarni o'z ichiga olishi lozim (eng ma'quli, guruhdagi bolalar soniga teng bo'lganidir). She'riy matnlarni o'rganish va idrok etish osonroq bo'lgani uchun, sahnalashtirish uchun aynan shularni tanlash maqsadga muvofiqdir.

Ertaklardagi "salbiy" qahramonlar alohida murakkablik tug'diradi. Kichik maktabgacha yoshdagi bolalarda ularning umuman bo'lmagani ma'qul yoki bu vazifani kattalar o'z zimmlariga olganlari ma'qul. Katta va tayyorlov guruhidagi bolalar uchun ba'zan ertakning muqobil yakunini o'ylab topishga to'g'ri keladi. Bunday yakunda personajning salbiy xulq-atvorining sabablari oydinlashadi va uning taqdiri baxtli tarzda yakunlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Денисенко, И. С. Влияние театрализованных игр на социализацию воспитанников / И. С. Денисенко. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 51 (237). — С. 87-90. — URL: <https://moluch.ru/archive/237/55127/> (дата обращения: 13.11.2020).

2. Лесняк И.В. Театрализация как средство социализации дошкольников // Социализация детей с нарушениями в развитии: опыт, проблемы, инновации: сб. мат-лов IV общеросс. науч.-практ. конф. 25 ноября 2010 года / отв. ред. Н.Н. Иванов. Тамбов: Изд-во Першина Р.В. 2010.
3. Лесняк И.В. Влияние музыкально-театрализованной деятельности на формирование коммуникативных качеств детей старшего дошкольного возраста XVI Державинские чтения. Академия культуры и искусств: материалы общерос. науч. конф. Февр. 2010 г. / отв. ред. Т.Г. Осадчая, науч. ред. Е.И. Григорьева. Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2011
4. D.Q.Asqarova Bolalarni sahnalashtirish va ijodiy faoliyatga o'rgatish. Metodik qo'llanma. N.: 2018y.